

Sjálvmorð í Føroyum eftir Norsku Lóg: 1766 og 1841-43

*Sjúrður sigldi av landi út,
hann lysti ei longur at vera,
sjunkaði niður til havsins botn,
hann mundi tað sjálvur gera.*

Úr *Hábarðskvæði*, triði táttur, ørindi 74

Úrtak

Greinin tekur støði í revsirættarlígu broytingunum í 18. øld í Evropa, sum vóru grundaðar á náttúrurætt og upplýsing í staðin fyri á eitt religiøst grundarlag og gjørdur, at revsingarnar gjørdust rationellari og í proportión við brotsgerðina. Evnið, ið hetta verður kannað ígjøgnum, er sjálvmorð. Eftir Norsku Lóg Christians V, sum varð sett í gildi í Føroyum í 1688, var sjálvmorð nevnliga staðfest sum ein brotsgerð og skuldi tískil revsast. Í fyrstu atløgu verða tvey sjálvmorðsmál í Føroyum samanborin – eitt mál frá 1766 við eitt frá 1843 – við tí endamáli at greina og meta um løgsøgulígu broytingarnar frá tí fyrra málinum til tað seinna. Norska Lóg var í gildi í Føroyum í báðum førum, og hóast tað eru knapt 80 ár í millum málini, so eru avleiðingarnar, sum vit skulu síggja, ikki eins. Fyri at perspektivera verða trý onnur sjálvmorðsmál frá 1840unum at enda tikin við.

Abstract

The article discusses how the Enlightenment and natural law, rather than religion, influenced the changes made in European criminal law throughout the 18. century and to what extent these developments made punishments more proportional in relation to the crime committed. The topic of the analysis is „suicide“. According to the Norwegian Law of Christian the 5th which entered into force in the Faroe Islands in 1688, suicide was defined as a crime and was therefore punishable. First two suicides in the Faroe Islands will be compared: one case in 1766 and another in 1843. The purpose of the comparison is to analyse and discuss the general legal changes from the former case to the second. The Norwegian Law was in force in the Faroe Islands at both instances and even if only approximately 80 years are between the cases, the punishments are evidently not the same. In order to perspectivize three other cases of suicide from 1840s will be analysed.

1 MA í lögfrøði á Fróðskaparsetri Føroya.

Keldur og orðaval

Størsti parturin av keldunum eru óútgivnar og liggja á Føroya Landsskjalasavni. Hesar keldurnar fevna um vártings – og kirkjubøkur, politi – og justitsprotokollir, umframt kopibøkur, journalir og innkomin brøv hjá Færø Amt. Tað merkir tó ikki, at keldurnar til hesi málini eru úttømdar.

Tær máliskurnar, sum verða nýttar um sjálmorð í hesum sjálmorðsmálunum, eru í hvuðsheitum hesar:

... sig selv ombringer... sig har ombragt og løbet i Søen... omkommet sig selv... myrt sig selv med Villie... taget sig selv af Dage ... Selvmorder... Selvmord... aflive sig selv... skudt sig selv...spontane Aflivelse i Vandet...

Í døminum frá 1766 kemur orðið sjálmorð ella selvmord ikki fyri, eins og tað hvørki framgongur í Norsku Lóg ella í Bíbliuni. Í teimum seinnu dømunum verða somu heitini framvegis nýtt, meðan orðið Selvmorder og Selvmord er komið afturat. Orðið sjálmorð er søguliga sæð knýtt at tí kristna týðninginum at myrða seg sjálvan, also sum ein brotsgerð.² Í hesi greinini velji eg, umframt aðrar vanligar máliskur, at nýta orðið sjálmorð, sum er tað vit vanligar brúka í dag.

Skarprættarin, sum gjørði av við seg sjálvan

...da sagde han, at han iche kunde faae freed hverken natt eller dag, stoed saa op af sengen, og begyndte at sprække sine klæder op og toog i sit bare lægem og sagde Herr Gud, Herr Gud...

Vitnisfrágreiðing hjá Elisabeth Hermansdatter í Løgtingshúsinum í Havn 19. mars 1766³

19. mars í 1766 var „Extra Ret Satt og Holden i Laugthingshuset“ í Havn í sambandi við at skarprættarin Jacob Maartensen í Havn varð funnin druknaður uttan fyri Tangan í Bug 13. mars. Har hevði hann koyrt tveir tungar steinar í hvør sína ermu, bundið fyri, stillað skógvarnar eftir á landi og síðani druknað seg. Eftir at 6 lögprættumenn høvdu skoðað líkið, varð staðfest, at Jacob „sig har ombragt og løbet i Søen.“ Hereftir vórðu 6 vitni avhoyrd.⁴

2 Georges Minois vísir í bókini History of Suicide. Voluntary Death in Western Culture (2001) á, at skilt verður ímillum tað kristna „self-killing“, og tað heidna „suicide“ (Minois, 2001, pp. 181–183).

3 Vártingsbók 19. mars 1766, opna 456

4 Op.cit.: opnur 454-457

Rætturin staðfesti, at Jacob Maartensen hevði gjørt av við seg við beráddum huga, og hann varð síðani dømdur „i nøye conference“ eftir Norsku Lóg, NL 6-6-21. Har stendur at: „Den som sig selv ombringer, have sin Hovedlod forbrut til sit Herskab, og maa ej begravis enten i Kirken, eller paa Kirkegaard, med mindre hand gjør det i Sygdom og Raseri.,(„Kong Christian Vs Norske Lov 1687,“ n.d., p. 243). Dómurin í Vártingsbókini var, at hann skuldi verða jarðaður „iche i Kirken eller paa Kirkegaarden,“ útreiðslurnar av jarðingini takast av ognini og ognin fara til kong. Í hesum førinum varð Norska Lóg tískil útint bókstaviliga.

Í Kirkjubókini fyri Suðurstreymoyar Prestagjald stendur umframt dómin, at „ej heller blev der kastet jord paa hannem.“ Hendan avleiðingin, at jarðingarritualið at kasta jørð á líkið ikki verður fylgt, er ikki lýst sum partur av dóminum í Vártingsbókini. Hinvegin er hon eisini at finna í NL 2-10-4. Har stendur: „De maa ej kaste Jord paa, eller holde Ligprædiken over nogen, som for sin Misgierning er bleven rettet, eller har myrt sig selv med Villie.“ Hóast tað ikki er nevnt í dóminum, samsvarar praksis í hesum førinum eisini við lógina. Niðurstøðan er tí, at Jacob Maartensen varð dømdur bókstaviliga eftir lógini.

Hendan síðvenjan, at tað er ein brotsgerð at taka seg av døgum, kann sporast heilt aftur til romversk-katólkska lóg og Kirkjuráðini í Rómarríkinum í 400-500 talinum, har samtykt var at kriminalisera sjálmorð av ymsum orsökum. T.d. kunnu vit nevna kirkjuráðið í ár 452 í Arles, har tað varð viðtikið at forbjóða trælum og tænastrúfólki at gera sjálmorð. Tað hevði í roynd og veru eina praktiska orsök, nú kirkjan átti meira og meira jørð og ikki hevði ráð at missa arbeiðsmegina. Trælirnir vóru ogn hjá sínum harrum, og niðurstøðan var m.a., at ein trælur, sum tekur seg av døgum, fremur rán ímóti harra sínum og er fullur av devulsettari øði. Franski søguførðingurin Georges Minois hevur skrivað bókina *History of Suicide. Voluntary Death in Western Culture*, sum er eitt av fáu verkunum, ið sera gjølliga lýsir sjálmorð í einum søguligum ljósi. Hann sigur tað soleiðis í bókini: „Social, economic, and political conditions put pressure on morality, criminalizing suicide as an offense against God, nature, and society.,(2001, p. 30). Á henda hátt vindur forboðið uppá seg, og sjálmorð verður fullkomiliga kriminaliserað á kirkjuráðunum í Braga í 563 og Auxerre í 578. At forbjóða sjálmorði hevur havt praktiskar orsøkir, samstundis sum tað av kristindóminum varð fordømt sum ein ræðulig synd og ein háðan í móti Gudi. Sjálmorð verður also forbjóðað, hóast teir fyrstu kristnu tekstirnir og so eisini Bíblían ikki nevna nakað beinleiðis um sín hugburð til sjálmorð (Minois, 2001, pp. 24–41). Tað einasta staðið, sum óbeinleiðis sipar til tað í Bíbliuni, er 5. boð í teimum 10 boðunum, 2. Mós. 20, 13: „Tú mást ikki sláa í hel.“

Í evropa varð sjálmorð hereftir so líðandi umfatað av rættarsak og dómi, ognin hjá tí seka varð konfiskerað og tikin frá teimum óseku avvarðandi; nógvastaðni

varð líkið útsett fyri skemd við t.d. at vera drigið gjøgnum gøturnar og hongt, fyri síðani at verða jarðað í óvígda jørð uttan farran av kirkjuligum hátíðarhaldi. Til skrekk og ræðslu fyri fólkíð. Sjálmorð var vissur vegur í helviti og einasti útvegur frá hesum dómi var prógv fyri, at gerningurin var gjørdur í órskapi. Eyðkennini eru meira og minni skiftandi alt eftir tíð og stað (Minois, 2001). Hendan síðvenjan fylgir við í Norsku Lóg Christians V.

Norska Lóg Christians V er ein monarkilóg, men í hátíðarligu fortaluni til lógarsavnið verður greitt og týðuliga staðfest, at Christian V er kongur av guds náði, og at „Guds Frygt og Retfærdighed ere de tvende fornemste Støtter og Hovedpillere“ („Kong Christian Vs Norske Lov 1687;“ n.d., p. 11). Tað teokratiska grundarlagið skínir sostatt ígjøgnum og minnir á, at hetta er ein stjórnarformur, sum byggir á religión.

Í lógarsavninum eru seks bøkur. Hin fyrra nevnda greinin, NL 6-6-21, er also partur av 6. bók, sum eitur „Om Misgjerninger“ og er grundarlagið undir revsirættinum. „Den som sig selv ombringer“ verður tað rópt í greinini, men kapitulin eitur „Om Manddrab;“ og har síggja vit beinanvegin, at sjálmorð her verður javnstillað við morð.

Bygnaðurin í 6. bók „Om Misgjerninger“ er beinleiðis grundaður á tey 10 boðini, og sum danski professarin í løgsøgu, Ditlev Tamm, vísir á í bókini *Retshistorie* (2009), so er hesin bygnaðurin vanligur fyri revsirættin í samfíðini í Norðurevropa eftir reformatiónina (Tamm, 2005, pp. 271–272).

Yvirjekari í egnum sikti

5-10 minutter før hun hørte Skuddet, gav hende drengen ud i Kjøkkenet, hvor hun da opholdt sig, og bad hende da med Taarer i Øjnene om at passe vel paa Børnene

Úr frágreiðing frá tæna­stugentuni Christiane Johannesdatter 14. februar 1843⁵

Yvirjekari Joen Pedersen skjeyt seg sjálvan í húsinum hjá sær í Havn 14. februar 1843. Líksýn og forho­yr var á gerningsstaðnum, har kannað varð, hvør orsøk kundi vera til deyðsfallið. Tað varð staðfest, at hann hevði gjørt av við seg við vilja.⁶

Havnin var lítil og stutt var frá a til b, og tað merkir, at tað var lættari hjá amtmanninum at fylgja sakini upp, enn um tað var longri burturi, t.d. í Norðoyggjum. Hans Andersen Lund, sum var prestur í Suðurstreymoy og búði í Sandágerði, skrivaði til amtmannin, Christian Pløyen og bað um „det høie

5 Úrskrift úr Færøernes Sorenskriveries Forhørs-protocol, Færø Amt Innkomin brøv, Litra N, nr. 498/1843, 15. feb.

6 Ibid.

Amts resolution angaaende ligets begravelsesmaade.⁴⁷ Í aftursvarinum staðfesti Pløyen at:

Joen Pedersen har med Villie aflivet sig, dersom der eiheller er nogen Anledning til at antage, at denne sørgelige Gjerning er udført under en forvildet Sindstilstand. Hans Levninge ville derfor i Overensstemmelse med Lovgivningen og den vedtagne Praxis, være at jorde paa et afsides sted paa Kirkegaarden, i al Stilhed, enten tidligt om Morgen, eller seent om aftenen, og uden Jordpaakastelse eller anden Høitidelighed.

Resolúti3n frá amtmanninum Christian Pløyen⁸

Hvat er tað, sum er broytt frá 1766 til 1843? Avleiðingin tekur stöði í bæði „Lovgivningen“ og „den vedtagne Praxis.“ Her síggja vit, at NL 6-6-21, sum sigur, at ognin skal takast og líkið jarðast uttan fyri kirkjugarðin, ikki verður útint. Líkið skal í staðin jarðast avsíðis í kirkjugarðinum, í tøg, antin tíðliga um morgunin ella seint um kvöldið. Tað er sannlíkt, at tað er tað, sum í resolúti3nini verður nevnt „den vedtagne Praxis.“ Hóast NL 6-6-21 enn er í gildi, so er hon skumpað til viks av einari dómspraksis, sum við tíðini spakuliga er broytt. Hendan nýggja praksisin er also ikki alment kunngjørd og viðtikin sum ein fyriskipan, men hevur spakuliga ment seg.⁹ Hervið er eisini eitt medvit um, at praksis er broytt og í broyting. NL 2-10-4 verður útint, tí jørð skal ikki verða kastað á mannin, og hetta samsvarar við „Lovgivningen.“

Viðkomandi er nú sloppin innum kirkjugarðskantin og soleiðis í vígda jørð. Málið skal ikki fyri rættin,¹⁰ og í resolúti3nini verður einki nevnt um ognina. Revsingin at missa ognina – á donskum rópt hovedslodsfortabelse – varð avtikin fyri allar brotsgerðir, eisini sjálmorð, í 1824 eftir fyriskipan 24. september hetta árið (Klein, n.d., pp. 259–261).¹¹ Hendan avgerðin varð helst ávirkað av arbeiðinum hjá „kriminallovkommissionen,“ sum í 1800 varð sett at gera eitt grundarlag til eina nýggja revsilóg í Danmark (Tamm, 1998, pp. 216–217, 2005,

7 Færø Amt Innkomin brøv, Litra N, nr. 1843/499, dagfest 15. feb.

8 Færø Amt Kopibók, Litra U, 1843/1126, dagfest 15. feb.

9 Á Statens Arkiver verður met, at henda nýggja praksisin ikki er niðurskrivað og alment viðtikin.

10 Havi kannað justistprotokollirnar og kann staðfesta, at har er eingin sak um sjálmorð í sær sjálvum at finna.

11 Hendan fyriskipan er tó hvørki at finna í Justitsprotokollini, í Færø Amt Innkomin brøv 1824/1825 og heldur ikki í Færøsk Lovsamling hjá Edward Mitens. Hon hevur havt gildi í Føroyum, men ein tó kann spyrja, um hon er vorðin kunngjørd her.

p. 292). Tað samsvarar eisini við støðuna í 1843, tí einkjan eftir Joen Pedersen, Anne Margrethe Samuelsdatter, søkti um at sleppa at sita í óskiftum búgvi.¹²

Við støði í hesi sakini síggja vit, at amtmaðurin hevur sjálvur heimild at gera av, hvussu viðkomandi lík skuldi jarðast. Men hann ger tað í samsvari við lógina og status quo. Við hesum kunnu vit greitt og týðuligt staðfesta, at revsingin í 1843 er nógv linari enn í 1766. Praksis hevur sostatt yvirhálað lógina, og sjálvmorð er í ferð við at verða avkriminaliserað.

Frá synd til skynsemi – frá rættarsak til resolútió

Tað eru knapt 80 ár millum hesi bæði dømini. Í seinna døminum eru vit enn í upplýsta einaveldinum har Norska Lóg Christians V er í gildi. Men hvat er tað so, sum hendir revsirættarlaga?

Í stuttum kann sigast, at við endan av 1700 talinum komu nýggjar grundtreytir innan revsing, og tað var eitt rák, sum var ávirkað av náttúruleg og upplýsingartíð. Heimsmyndin broyttist við nýggjari náttúruvísindaligari vitan, og trúgvín á skynsemi hevði stóra ávirkan á revsirættin og gjörði at tað, einfalt sagt, ikki bar til at síggja Bíbliuna og kanóniskan rætt sum ein óvikaligan myndugleika. Eyðkent fyri náttúruættin er, at hann er áhugaður í tí alment menniskjaslaga og vil finna fram til, um tað finnast meira ella minni relativar náttúrulegir fyri menniskjaligt samlív. Vit fara í størri mun frá moralsku imperativinum, sum vit t.d. hava sæð í teimum 10 boðunum, til tað kategoriska imperativið, also at menniskju skulu bera seg soleiðis at, at grundarlagið undir teirra avgerðum eisini kann vera grundarlag undir almentgaldandi lóggávu.

Sjálvmorð var eitt stórt kjakevni í 1700-talinum ímillum heimspekingar. Teir vóru ikki á einum máli um tað og sóu tað frá nógvum ymiskum sjónarhornum, men felags fyri teir, og tað avgerandi var, at útgangsstøðið var rationelt og ikki religiøst. Sum Minois vísir á, var hetta kjakið við til at skilja sjálvmorð frá synd og brotsgerð og soleiðis við til at avkriminalisera tað (Minois, 2001, pp. 211–301). Grundtreytirnar undir nýggja revsirættinum var tankin um samfelagssáttmálan, sum snýr seg um, at einstaklingar í einum samfelag lata so mikið av sínum frælsi til tess at fáa fyrimunir og verju við felagsskapinum. Tað inniber bert neyðugar revsingar og revsingar, sum eru í proportiún til brotsgerðina og revsingin skal vera til gagns fyri tað almenna besta (Tamm, 1998, pp. 214–215, 2005, pp. 232–233, 273). Tískil var eisini kjakast um, hvat í heila tikið var neyðug revsing og hvat ikki var. Ein av heimspekingunum, sum skrivaðu um sjálvmorð, var Montesquieu (1689-1755). Hann skrivaði um tað í m.a. *Lettres Persanes* (1721) har hann hevði at teimum strongu evropeisku lógunum um sjálvmorð. Hann sigur: „Society is

12 Færø Amt Kopibók, Litra Ta, 1843/304, dagfest 25. mars.

based on mutual advantage: but when it becomes a burden to me, why should I not renounce it?“ (Montesquieu, 2008, p. 103). Hóast Montesquieu ikki skrivaði nakað beinleiðis um samfelagssáttmálan, so kann ein siga, at hendan orðingin er skyld við ta hugsanina, við tað at samfelagið er grundað á felags fyrimunir.

Italienin Cesare Beccaria var eisini barn av hesum tankum, og í 1764 útgav hann skriftið *Dei diletti e delle pene*, sum er mest kent fyri at vera tann fyrsta rationella uppgerðin móti deyðarevsing. Tað kom út á donskum í 1796, *Om forbrydelser og straf*, og kann sigast at vera sera viðkomandi enn í dag. Fá ár áðrenn Beccaria skrivaði tað, hevði hann eisini lisið *Lettres Persanes* hjá Montesquieu, har hann veruliga fekk áhuga í heimspeki. Tað var Montesquieu, sum kom við hugskotinum um proportionalitet í millum brotsgerð og revsing og Beccaria var við til at menna hugsanina um samfelagssáttmálan (Helles, 1998, pp. 14, 23, 27; Tamm, 1998, pp. 214–215). Beccaria skrivar í *Dei diletti e delle pene* eisini eitt brot um sjálmorð, og tað er beinanvegin týðuligt, at hansara grundgevingar taka støði í samfelagssáttmálanum. At ein persónur ger sjálmorð, sigur hann, er minni skaðiligt fyri eitt samfelag, enn at ein persónur rýmur úr samfelagnum. Tann fyrri leggur alt eftir seg, og tann seinni tekur bæði seg sjálvan og sína ogn úr samfelagnum. Revsing fyri sjálmorð er tí bert ein spurningur, hvørt tað er nyttugt ella skaðiligt fyri eitt samfelag, at íbúgvarnir hava frítt at fara. Tað er ónyttigt, at samfelagið er eitt fongsul, tí einasti háttur at halda upp á borgararnar er at økja um vælferðina hjá tí einstaka. Ein lóg, sum sperrar fólk inni í sínum egna landi er tí ónyttig og órættvís. Og tað er revsing fyri sjálmorð tiskil eisini (Beccaria, 1998, p. 120).

Í 1736 varð den Juridiske Eksamen innførd á Københavns Universitet, og har var náttúrurættur ein týðningarmikil partur av útbúgvningini (Tamm, 2005, pp. 250–251, 263). Skriftið hjá Beccaria frá 1764 kom út á donskum í 1796, men var kent í Danmark áðrenn hetta (Tamm, 2005, pp. 277–278). Hetta rákið hevur havt ein hugsjónarsøguligan týðning, har rationel og logisk tankagongd hevur vunnið seg meira fram. Tað hevur mest sannlíkt eisini verið við til at ávirka, hvussu avleiðingin av sjálmorðum hevur flutt seg frá 1766 til 1843. Lógin er yvirhálað av praksis og er vorðin nógv linari, tí tað sum meginregla er óneyðugt við rættarsak og revsing.

Í 1821 tók ein nýggj lestrarskipan á Det Juridiske Fakultet á Københavns Universitet við. Endamálið var at útbúgva dugnaligar embætismenn, sum kundu tæna statinum, soleiðis at tann borgarliga trygðin var í miðdeplinum. Tann hægsta próvtøkan var Den Fuldstændige Juridiske Embeds-Eksamen, og eitt av teimum átta próvtøkufakunum í henni æt Almindelígr retslære, harav náttúrurættur var ein partur inn til 1839. Fyri at kunna starvast sum dómari, sum limur í Kanselliinum ella sum amtmaður, var tað eitt krav, at tú hevði staðið hesa próvtøku við tí besta

karakterinum (Tamm, Dübeck, & Slottved, 2005, pp. 143–148). Christian Pløyen var, sum nevnt, amtmaður í Føroyum, tá ið sjálmorðið frá 1843 fór fram, og hann tók den juridiske Embeds Examen í 1826 og 1827 (Nielsen, 1888, p. 40). Um hann tók den fuldstændige juridiske Embeds Eksamen tykist at vera óvist út frá teimum skjølunum, sum eg havi sæð, men hann hevði so heimild at vera amtmaður og í hansara tíðarskeiði sum lesandi, hevur hann tískil eisini arbeitt við náttúrurætti. Samstundis er Pløyen eitt gott dømi um tað rákið, at fleiri og fleiri danskir embætismenn í Danmark vórðu útbúnir í lóg.

Í 1866 verða NL 6-6-21 og 2-10-4 endaliga avtikin (saman við eini rúgvu av øðrum kapitlum og greinum) tá ið Almindelig Borgerlig Straffelov, sum hevði verið sera leingi ávegis, verður tinglýst í Føroyum 3. apríl 1866¹ – 100 ár eftir at skarprættarin Jacob Maartensen druknaði seg við Tangan í Bug.

Perspektivering

Tað er ein ikki sørt ironisk søga um skarprættaran í Havn, sum í síni tíð sum skarprættari ikki avrættaði nakran, men endaði við at drepa seg sjálvan og verða dømdur og revsaður fyri tað. Tað dømið er ein prinsipielt sigandi kjarna í teimum revsirættarlígu broytingunum, sum hendu í 1700-talinum.

Síðsta avrættingin í Føroyum var í 1706 (Nolsøe & Jespersen, 2004, pp. 138–139),² og Jacob Maarhensen hevur tískil ikki avrættað nakran, tí hann var bøðil frá uml. 1757 til 1766 (Nolsøe & Jespersen, 2004, p. 131). Deyðarevsing hevur verið í gildi og fólk hava fingið deyðadóm, men tey hava fingið náði so ella so.³ Tað vóru júst tílíkar harðar revsingar, sum t.d. at vera hongdur fyri at stjála, sum gjórdu, at farið varð yvir til mildari revsing, tí hendan almenna kropsliga revsingin og avrættingin, sum var til skrekk fyri fólk, ikki hevði ta moralskt uppbyggjandi ávirkanina á fólk, sum ynskt varð. Og ofta vóru revsingarnar so harðar, at tað í nógvum førum endaði við, at tær ikki vórðu gjøgnumfórdar.

Í sambandi við skarprættaran, hevur Beccaria ein ógvuliga beinraknan og logiskan spurning, sum er viðkomandi at taka fram. Spurningurin snýr seg prinsipielt um deydarevsing. Beccaria spyr út frá tankanum ella idealinum um samfelagssáttmálan: Hvussu kann princippið um deydarevsing sameinast við, at tað ikki er loyvi at taka sítt egna lív? Eitthvørt menniskja hevur bara latið minst møguligt av sínum frælsi, og hvussu kann sjálvt lívið so vera ein partur av tí offrinum? Hann spyr:

1 Sorinskrivarin, Justitsprotokol, 3. apríl 1866

2 Vártingsbók 1705, 4. apríl

3 Sí t.d. greinarnar hjá Hans Andrias Sølvará um teir seinastu deyðadómarnar í Føroyum (2008a, 2008b)

Og hvis det virkelig forholdt sig således, hvordan kan et sådant princip så forenes med princippet om, at et menneske ikke har ret til at berøve sig selv livet? Denne ret måtte det nødvendigvis have for at kunne overdrage den til andre eller til hele samfundet.

Cesare Beccarie, Om forbrydelse og straf (1998, p. 102)

Hetta er personifiserað í skarprættaranum. Hann hevði loyvi at avrætta onnur, men ikki seg sjálvan. Hetta er við til at markera skiftið frá, at avrætting er loyvd meðan sjálmorð er ein brotsgerð á tí einu síðuni, til at deyðarevsing verður avtikin og sjálmorð er loyvt. Einstaklingurin fær eftir lógini stórri myndugleika at ráða sær sjálvum.

Skulu vit nú perspektivera leiklutin hjá embætismanninum og hansara støðu til lógina, verður hann týðuligari, um vit taka onnur sjálmorðsmál við, har umstøðurnar eru ymiskar. Málini verða nevniliga ikki skorin yvir ein kamb. Her verða trí mál tikin við. Tað fyrsta er, tá ið ein føroyskur sýslumaður sambært amtmanninum ikki hevur fylgt røttu mannagongd. Tað næsta er, har ein persónur hevur gjørt av við seg í einum „ubevidst og forvildet Tilstand,“ og tað triðja, tá ið talan er um ein brotsmann, sum ger av við seg, áðrenn hann nær at verða dømdur og fáa sína revsing.

Sýslumaður fylgir ikki donsku mannagongdini

12. oktober 1841 boðaði sýslumaðurin í Norðoyggjum, Samuel Michael Matras, amtinum frá, at „ungkarl“ Johan Peder Jacobsen var saknaður á Norðoyri.⁴ Áðrenn hann varð funnin, hevði beiggi tann saknaða spurt prestin Leonard Christian Fischer á Viðareiði, um líkið av beiggjanum kundi verða jarðað í kirkjugarðinum, um tað varð funnið aftur. Tá svaraði prestur, at um Johan Peder Jacobsen ikki hevði víst ella sagt nakað, sum var ímóti religiónini, so var tað í lagi.⁵ Maðurin rak upp á land ein knappan mánað seinni og Matras lat hann jarða í kirkjugarðinum millum hini, men boðaði ikki amtinum frá.⁶ Í 1843 frætti amtmaður Pløyen tó sum slatur, at maðurin var funnin og jarðaður, og bað nú um eina frágreiðing frá sýslumanninum.⁷ Tá ið Pløyen hevði fingið eina stutta frágreiðing, hartaði hann sýslumannin í einum ordra og gjørði honum púra greitt, hvussu mannagongdin eftir lógini eigur at vera og slær fast, at sýslumaðurin var farin út um sína heimild:

4 Færø Amt Journal, Litra M, nr. 783/1841, dagfest 12. okt.

5 Færø Amt Innkomin brøv, Litra N nr. 640/1843, 10. apríl

6 Færø Amt Innkomin brøv, Litra N nr. 548/1843, 20. mars

7 Færø Amt Kopibók, Litra U, nr. 1131/1843, 23. februar

Paa grund af min Ordre draget hos Hr Sysselmanden under 20de i dM indberettet at Ungkarl Johan Peter Jacobsen af Nordøre, som den 7 October 1841 blev borte, og om hvem Man vil formode, at han havde omkommet sig selv i Tungsindighed, den 1ste Novbr. næstefter blev fundet paa Strandbredden og Dagen efter jordnet paa Kirkegaarden, men i Stilhed.

I Henhold hertil meddeles dem hermed, til Efterretning og Efterlevelse for Fremtiden, at det, efter de bestaaende Love, er Amtmanden den, som have at resolve angaaende Maaden, paa hvilken de, der ombringe sig selv, eller om hvem Saadant kunne formodes, skulle begraves, og at det ved efter egen Myndighed at træffe Foranstaltninger i det omhandlende Tilfælde, har overskredet deres Competence. Ved at indberette slige sørgelige Begivenheder til Amtet, er det derfor Sysselmandens pligt at lade følge alle de Oplysninger om den Afdødes Sindstilstand, samt om maaden hvorpaa og Omstændighederne under hvilke, han kan have taget sig selv af Dage, som kunne tilveiebringes, og derefter at afvente Amtets Resolution.

Bræv til sýslumann Matras frá Pløyen 28. mars 1843⁸

Eftir svarinum til orðran at døma, hevði føroyski sýslumaðurin virðing fyri orðranum og vildi frameftir fylgja hesi mannagongdini. Hann svaraði, at hann ikki skuldi gera tað aftur og at „Ordren iagttages“.⁹ Hetta dømið vísir, at Pløyen sum danskur embætismaður er vanur við, at alt er kodifiserað, at hann gongur høgt upp í, at alt skal ganga fyri seg líka fyri lógini „efter de bestaaende Love,“ og at hann hevur ilt við at arbeiða eftir óskrivaðari siðvenju og óformelt eins og sýslumaðurin ger. Hansara hugsanarháttur kemur í stríð við tann hjá tí føroyska sýslumanninum, sum uttan iva hevur kent tann deyða væl. Pløyen nýtir hetta høvið til at uppala sín undirmann, hvussu tað eftir lógini eigur at vera. Vit kunnu so spyrja: Hevur sýslumaðurin verið tilvitaður um hesa viðtiknu mannagongdina? Var tað vanligt, at sýslumenn ikki kendu til, hvat valdið kravdi av teirra leikluti? Hava ikki allar viðtøkur verið kunngjörðar?

Sjálvmorð framt í „forvildet eller ubevidst Tilstand“

Det er saaledes godkjendt, at Cecilie Jacobsdatter i den sidste Tid, hun levede, oftere har været i en ubevidst og forvildet Tilstand, og det høist muligt, at hun i et saadant Øieblik har aflivet sig selv...

Frágreiðing og spurningur frá Pløyen til Kansellið¹⁰

8 Færø Amt Kopibók, Litra U, nr. 1191/1843, 29. mars

9 Færø Amt Innkomin brøv, Litra N nr. 640/1843, 10. apríl

10 Færø Amt Kopibók, Litra T, nr. 132/1842, 4. februar

Hetta er eitt dømi um, hvussu eitt sjálmorð, sum verður framt í „Sygdom“ ella „Raseri“ verður handfarið í 1842. Amtmaðurin skrivaði eina frágreiðing um tilburðin til Kansellið, og har grundgav hann nágreiniliga, at Cecilie Jacobsdatter hevði verið í einum „ubevidst og forvildet Tilstand“, tá ið hon tók seg av døgum tann 3. januar 1842. Amtmaðurin skjeyt síðani sjálvur upp, at hon skuldi jarðast í kirkjugarðinum, og at jørð skuldi verða kastað á hana. Men tað skuldi vera í øllum stillum, uttan sang og klokkuringing, og bert næstringarnir sluppu at vera hjástødd. Hendan avgerðin endar tó ikki her, men sum amtmaðurin sigur: „hvilken Foranstaltning jeg ikke har skullet undlade, herved pligtskyldigt og ærbødigst at underkaste det høie Collegies gunstige Bedømmelse.“¹¹

Líkið varð jarðað 6. januar 1842, t.v.s. ein lítlan mánað, áðrenn brævið yvirhøvur varð skrivað og sent til Kansellið í Danmark. Hóast tað, so vísir hetta, at evsti myndugleiki liggur hjá kollegiinum, sum skuldi meta um avgerðirnar í eini gongd støðugt at samanbera fordømir fyri at halda og menna eitt ávíst støði.

Brotsmaður í „vild mark“

Uden at Dommeren eller Retsvidnerne kunde forhindre det, styrtede Arrest. derpaa ud af Døren og, uagtet Dommeren, hans Fuldmægtig, der førte Protocollen, og Retsvidnet Andreas Nielsen øieblikligen løbe efter ham, var det den Dag ikke muligt at indhente ham eller at forhindre, at han over en Fjerdingen herfra Bøigden, styrtede sig i Søen fra 10 á 12 Favne høi Klippe.

Úr Politiprotokol 12. september 1843¹²

Lærarin úr Kunoy, Simon Stephensen, var arreteraður fyri ótrúskap og at hava fordrivið og jarðað eitt fostur í 1841. Sum tað sæst omanfyri, rýmdi hann úr forhoyrinum í Kunoy 12. september og gjørði sjálmorð.¹³ Í hesum førinum er talan um ein brotsmann, sum forger sær, áðrenn hann nær at verða dømdur og revsaður. Fyri at avgera, hvussu hann skuldi jarðast, leitaði amtmaður Pløyen sær ráð í fordømmum við at hyggja í ymisku kongaligu skrivini sum streymaðu út frá Kanselliinum. Hann boðaði kollegiinum frá, at um líkið varð funnið aftur, so skuldi tað skal jarðast „paa vild mark.“ Við hesum vísti hann á, at hann

11 Ibid.

12 Politiprotokol 12. september 1843

13 Justitsprotokol 9. – 13. november 1843 & Politiprotokol 21. august – 10. oktober 1843

stuðlaði seg til „Analogien af det høie Collegie Brev af 18 mai 1815.“¹⁴ Hetta brævið finna vit í savninum *Kongelige Reskripter og Resolutioner, Reglementer, Instruxer og Fundatser samt Kollegialbreve, med flere Danmarks Lovgivning vedkommende offentlige Aktstykker for Aaret 1815* (1826, p. 138). Talan er um eitt líknandi dæmi frá Sorø Amt, sum Kansellið hefur góðkent í einum skrivi til amtmannin har, sí mynd 1. Í hesum førinum síggja vit, at amtmenn í gjøgnum skrivini frá Kanselliinum eisini spegla sær í sínum javnlíkum í einum fløktum netverki av kongaligum skrivum.

Samskiptið og samráðingar í øllum sjálmorðsmálunum frá 1840unum vísa, at tað er eitt medvit um, at praksis er broytt og enn er í broyting. Har er ikki *ein* endalig og einføld loysn at halda seg til, eins og vit sóu við døminum frá 1766. Tað, sum út frá tilfarinum at døma hefur størstan týdning hjá Pløyen, er, at gera alt rætt eftir lógini og tí praksis, sum viðtíkin er. Dømini frá 1840unum vísa sostatt, at Føroyar eru tætt knýttar at donsku sentraliseringini undir upplýsta einaveldinum. Harafturat er framferðarhátturin er reint sekulerur, og kristiliga avleiðingin fyri lívið eftir hetta er óviðkomandi. Tað var vanlig fólkslig trúgv, at um tú hevði gjørt av við teg sjálfvan, so slapst tú ikki í himmiríki (sí t.d. Graba, 1987, p. 147; Rasmussen, 1985), men hesin spurningur sæst als ikki aftur hjá amtmanninum.

Sambært Adolph Berg, donskum distriktlækna í Suðuroy 1862-1869, vóru 11 sjálmorð í Føroyum í tíðarskeiðinum 1817-1868 (1889, pp. 95–96). Skal ein hava eina fullfíggaða mynd av, hvussu mynstrið viðvíkjandi jarðingarhátti í Føroyum er og broytist við tíðini, so er neyðugt at kanna nógv fleiri sjálmorðmál enn gjørt í hesi greinini. Tað er í øllum førum áhugavert, at vit her hava heili 4 sjálmorð bert frá 1841-43, tí tað kundi bent á, at tað vóru fleiri sjálmorð enn, Berg kom fram til.

Niðurstøða

Í greinini er evnið sjálmorð í Føroyum kannað við støði í teimum revsirættarligu broytingunum, sum fóru fram í 18. øld í Evropa. Í staðin fyri at byggja á eitt religiøst grundarlag, so vórðu revsingarnar í størri mun grundaðar á náttúrurætt og upplýsing enn áður. Tvey sjálmorðsmál frá 1766 og 1843 vórðu samanborin. Eftir Norsku Lóg, var tað ólógligt at gera sjálmorð, og í málinum frá 1766 var hin seki, sum var ein arbeiðsleysur skarprættari, dømdu nágreiniliga eftir lógini.

14 Færø Amt Kopibók, Litra T, nr. 427/1843, 23. november. Simon Stephensen rak á land í Sumba, og áðrenn líkið varð eyðmerkt, høvdu tey har fyríbils jarðað hann avsíðis í kirkjugarðinum uttan nakað kristiligt hátíðarhald. Pløyen spurdi kollegið, um líkið kundi verða liggjandi, ella um tað skuldi gravast upp aftur og jarðast í „vild mark“ fyri at tað skuldi fáa sína revsing. Hvussu leikur fór, havi eg ikki kannað í samband við hesa greinina.

Hann skuldi jarðast í heidna jørð, ognin fara til kongs og jørð skuldi ikki verða kastað á hann. Henda siðvenjan byrjar afturi í rómversku kirkjuráðunum og hongur við í Norsku Lóg. Men dømið frá 1843 vísir, at hóast Norska Lóg enn er í gildi, so eru flestu partar í lógini viðvíkjandi sjálmorði yvirhálaðir av nýggjari praksis. M.a. kann líkið nú jarðast avsíðis í kirkjugarðinum. Idé-søguliga sæð høvdu náttúrurættur, upplýsingartíð og tankin um samfelagssáttmálan týðning fyri, at farið varð at hugsa meira rætt og logiskt í sambandi við meiningina við og ávirkanina av revsing. Hvat var neyðug revsing, og hvat var ikki? Farið var í størri mun frá teimum moralsku imperativunum til tað kategoriska imperativið. Tað var sum meginregla óneyðugt, at sjálmorð var revsivert. Hetta hevur verið við til at ávirka, hvussu fatanin av sjálmorði hevur flutt seg frá 1766 til 1843. Tað er tí ein ironisk søga um skarprættaran í Havn, sum ikki avrættaði nakran, men endaði við at forgera sær sjálvum og verða dømdur fyri tað. Tí spyr Cesare Beccare av røttum: hvussu kann prinsippið um deyðarevsing sameinast við, at tað ikki er loyvt at taka sítt egna lív?

Søgan um skarprættaran markerar skiftið frá at avrætting er loyvd meðan sjálmorð er ein brotsgerð, til at deyðarevsing verður avtikin og sjálmorð er loyvt. Hóast NL 6-6-21 enn var í gildi, so er hon í 1840unum skumpað til viks av einari dómspraksis, sum við tíðini spakuliga er broytt. Hendan nýggja praksisin er ikki alment viðtikin sum ein fyriskipan, men hevur spakuliga ment seg. Bara í 1841-43 eru fyra sjálmorð í Føroyum, har man sær, hvussu tað verður praktiserað, og at har er eitt medvit um, at praksisin er broytt og enn er í menning. Har er ikki ein endalig loysn at halda seg til eins og í 1766. 100 ár seinni, í 1866, tá ið Almindelig Borgerlig Straffelov langt um leingi verður sett í gildi, er sjálmorð eftir lógini heilt avkriminaliserað.

Greinin er partur av verkætlanini Moderniseringin av føroyska samfelagnum í 19. øld – ein kanning av teimum sosialu og búskaparligu kreftunum, sum skaptu nútímans Føroyar. Takk til Kára á Rógvi fyri góða vegleiðing um lóg og løgsøgu. Takk til Erling Isholm fyri góð ráð, vegleiðing og ikki minst fyri at vísa mær á hesi sjálmorðsmál, sum hann hevur funnið í Færø Amts Kopibog á Landsskjalasavninum. Takk til Rolf Guttesen, Hans Andrias Sølvará og Gest Hovgaard fyri góða fakliga vegleiðing og ráð.